

Hiện Đại Hóa và Dân Chủ

Nguyễn Cao Quyền

Hiện đại hóa là một thuật ngữ dùng để chỉ một *tiến trình chuyển biến* từ trạng thái *cổ điển* sang trạng thái *hiện đại*. Thuật ngữ này được dành cho các xã hội đang ở trong thời kỳ chuyển biến này.

Các sử gia liên hệ *hiện tượng hiện đại hóa* với các hiện tượng đô thị hóa, kỹ nghệ hóa và phổ quát hóa giáo dục. Khi hiện tượng *hiện đại hóa* xuất hiện trong một xã hội thì *cá nhân* càng ngày càng trở nên quan trọng và dần dần thay thế *gia đình* hay *cộng đồng* ở vị trí *đơn vị chủ thể của xã hội* (*fundamental unit of society*).

Lý thuyết hiện đại hóa thường được coi như “*kim chỉ Nam*” cho những quốc gia đang phát triển như trường hợp của Trung Quốc. Tác giả *Gian Chungdan*, trong tập nghiên cứu nhan đề “*Chinese studies in history*” (2009) viết: “*Sự hiện đại hóa Trung Quốc phải được rút ra từ những kinh nghiệm và bài học của những quốc gia khác*”. Khi tiến trình *hiện đại hóa* bắt đầu tác động thì các vấn đề tín ngưỡng và văn hóa dần dần trở thành kém giá trị.

Lý Thuyết Hiện Đại Hóa

Theo thuyết “*hiện đại hóa*” thì xã hội nào cũng có thể phát triển từ trạng thái “*cổ điển*” sang trạng thái “*hiện đại*” và sự chuyển biến đó thường đi theo một *lộ trình*. Quốc gia càng *hiện đại* bao nhiêu thì càng giàu mạnh bấy nhiêu, dân tộc được hưởng nhiều tự do hơn và mức sống của dân chúng cũng cao hơn. *Hiện đại hóa* có thể coi như một “*tiến trình*” hoặc một sự “*công phá*” (offensive) cũng không sai. Trong ý nghĩa *công phá* nó bao gồm những phát triển và cơ hội cho con người định hình và kiểm soát, hay nói khác, những sự phát triển này có thể điều chỉnh và phê bình. *Hiện đại hóa* bắt đầu xuất hiện từ thế kỷ 19 nhưng chỉ trở thành một đề tài quen thuộc trong học giới kể từ thế kỷ 20. *Hiện đại hóa* đối nghịch với *truyền thống* vì *truyền thống* cản trở phát triển và tiến bộ.

Những người ủng hộ thuyết *hiện đại hóa* chia làm hai nhóm: nhóm *lạc quan* và nhóm *bi quan*. Người *lạc quan* tin rằng những trở ngại đối với tiến trình *hiện đại hóa*, nếu có, thì cũng chỉ là tạm thời và sẽ bị vượt qua. Người *bi quan*, trái lại, cho rằng những trở ngại đó khó lòng mà vượt thoát.

Hiện Đại Hóa Trong Thực Tiến

Hoa Kỳ

Vào đầu thế kỷ 20, *nhóm cấp tiến* tại Hoa Kỳ là những người chủ trương *hiện đại hóa* xông xáo nhất. Họ tin rằng khoa học kỹ thuật, chuyên môn và giáo dục là những giải pháp hữu hiệu cần áp dụng để giải quyết tình trạng yếu kém của một quốc gia.

Người Mỹ *cấp tiến* cổ vũ quyết liệt sự mở mang và kỹ nghệ hóa đô thị. Họ tin tưởng vào khả năng của con người có thể cải tiến môi trường và điều kiện sống, có thể phát triển kinh tế và thăng tiến xã hội, có thể làm tốt hơn trong lãnh vực chuyên môn và trong lãnh vực cai trị. *Hiện tượng hiện đại hóa tại Hoa Kỳ phát triển và thành công nhanh nhất*.

Đức Quốc

German Sonderweg (con đường phát triển ngoại lệ của Đức) có một lịch sử sôi động. Các học giả cho rằng con đường đó là nguyên nhân sâu xa dẫn đến chủ nghĩa Quốc Xã và là thảm họa cho nước Đức vào giữa thế kỷ 20. Con đường đó bắt đầu từ 1860 đến 1890 khi hiện tượng *hiện đại hóa* bắt đầu xuất hiện. *Sonderweg* không phải là con đường phát triển của Tây Phương. Hoàn cảnh đặc biệt về lịch sử của nước Đức và những sự kiện được coi như là những tiền đề đưa đến chủ nghĩa Quốc Xã đã là những trở lực cho vấn đề phát triển kinh tế và dân chủ và tạo điều kiện thuận lợi cho nạn *phát xít* lan tràn.

Mẫu hình *Sonderweg* đã là động lực thúc đẩy ba ngành nghiên cứu về lịch sử Đức Quốc hiện đại: lịch sử của thế kỷ 19; lịch sử của giai cấp tư sản; sự so sánh với các nước Tây Phương. Các nghiên cứu này, đến nay, đã được coi như chấm dứt. Tuy nhiên, người Đức vẫn chưa đưa ra được một giải thích thỏa đáng nào về hiện tượng *hiện đại hóa* của quốc gia họ.

Pháp Quốc

Trong tác phẩm “ *Sự hiện đại hóa của nước Pháp nông nghiệp 1880-1914*” (The Modernization Of Rural France 1880-1914) (1976) tác giả *Eugene Weber* đã mô tả sự *hiện đại hóa* của nông thôn nước Pháp từ thời kỳ lạc hậu cô lập sang thời kỳ phát triển với một *tinh thần quốc gia* rõ rệt vào cuối thế kỷ 19 và đầu thế kỷ 20. Ông nhấn mạnh đến vai trò của đường sắt, của các trường học cộng hòa, của chế độ động viên quân sự. *Weber* nhận xét là cho đến thời điểm 1900 thì *tinh thần quốc gia* của người Pháp phải được coi như rất yếu ớt tại các tỉnh lỵ. Tinh thần này chỉ được vực dậy dưới thời *đệ tam cộng hòa*. Quyển sách được hoan nghênh rộng rãi nhưng nhiều người cho rằng *tinh thần quốc gia Pháp* thật sự đã lan tỏa tới các tỉnh lỵ trước năm 1870.

Á Châu

Vấn đề *hiện đại hóa của các nước Á Châu* đã được nhiều nhà nghiên cứu lưu tâm. Sách vở đã nói nhiều về sự hiện đại hóa của *Nhật Bản* vào thế kỷ 19 dưới thời *Minh Trị Thiên Hoàng*, của Trung Quốc và Ấn Độ vào thế kỷ 20. Các cuộc nghiên cứu này đều mô tả sự du nhập các tiến trình phát triển khoa học và kỹ thuật vay mượn từ Phương Tây.

Trung Quốc

Trung Quốc bắt đầu đi vào tiến trình *hiện đại hóa* từ cuộc *Cách Mạng Tân Hợi* năm 1911, tức là từ khi nhà *Thanh*, triều đình cuối cùng của Trung Quốc chấm dứt. Trước khi triều đình này bị lật đổ, đã có một thời kỳ (1902-1908) trong đó nhà *Thanh* tiến hành một số cải cách theo mẫu hình của Tây Phương, nhưng những cải cách đó không những không thành công mà còn đưa đến hậu quả là cuộc *Cách Mạng Tân Hợi* đã nổ ra.

Tiếp theo là *Phong Trào Ngũ Tứ* 4-5-1919 (May 4th Movement 1919). Cả cuộc *Cách Mạng Tân Hợi* lẫn *Phong Trào Ngũ Tứ* đều chủ trương *hiện đại hóa*. Tuy nhiên từ đầu thế kỷ 20 cho đến năm 1949 chiến tranh đã liên tục xảy ra (chiến tranh Trung-Nhật, chiến tranh Quốc-Cộng) nên tiến trình *hiện đại hóa* đã bị đình hoãn.

Khi Đảng CSTQ chiếm được chính quyền vào năm 1949, *Mao Trạch Đông* lấy Liên Xô làm mẫu hình để *hiện đại hóa* đất nước. *Bước Nhảy Vọt Vĩ Đại* (1958-1961) bắt chước mẫu hình “*kế hoạch ngũ niên của Liên Xô*” để phát triển, kỹ nghệ hóa và tập thể hóa xã hội. *Bước Nhảy Vọt* thất bại và tiếp theo là cuộc *Cách Mạng Văn Hóa* (1966-1976) cũng thất bại theo.

Phải đợi đến khi *Đặng Tiểu Bình* lên ngôi (1978) và áp dụng chương trình “*bốn hiện đại hóa*”: nông nghiệp, kỹ nghệ, quốc phòng, khoa học kỹ thuật, dựa trên những mẫu hình của *Tây Phương*, thì công cuộc *hiện đại hóa* mới thành công. *Đặng* đã phi tập thể hóa kinh tế nông thôn, chấp nhận kinh tế tư nhân, thiết lập các khu kinh tế đặc biệt, kêu gọi đầu tư ngoại quốc và khuyến khích thị trường tự do.

Sau khi *Đặng* chết, những thế hệ tiếp theo cũng vẫn đi theo con đường mà *Đặng* đã vạch ra. Nền kinh tế Trung Quốc đã trở thành *kinh tế thị trường* nhưng chế độ chính trị thì không có gì thay đổi. Đây là điểm đặc biệt của hiện tượng *hiện đại hóa* trên lãnh thổ Trung Hoa.

Sang thế kỷ 21, tiến trình *hiện đại hóa* này vẫn còn đang tiếp tục và Trung Quốc đã trở thành nền kinh tế lớn thứ hai của thế giới sau Hoa Kỳ. Nền kinh tế Trung Quốc hiện nay bắt đầu phải đối mặt với một với một số vấn đề nan giải như nạn tham nhũng lan rộng bất khả trị, hố cách biệt giàu nghèo ngày càng loãng rộng và ô nhiễm môi trường tác hại trầm trọng.

Đại Hàn Dân Quốc

Đại Hàn Dân Quốc bắt đầu hiện đại hóa từ thế kỷ 19. Những nhà cải cách lưỡng lự giữa hai mẫu hình: *Hoa Kỳ* và *Nhật Bản*. Phe cải cách được giáo dục bởi *Tây Phương* và theo *Thiên Chúa Giáo* nghiêng về mẫu hình của *Hoa Kỳ* nhưng họ chỉ là thiểu số. Đa số còn lại nghiêng về mẫu hình của *Nhật Bản*.

Nhìn chung thì mẫu hình *hiện đại hóa* của *Nam Triều Tiên* mang bốn sắc thái: hiện đại, thuộc địa, dân tộc và *Thiên Chúa Giáo*. Trong bốn sắc thái đó, hai dấu ấn *Tây Phương* (hiện đại) và *Nhật Bản* (thuộc địa) hiện lên rõ nét nhất. Giữa hai dấu ấn này ảnh hưởng của *Đông Phương* (*Nhật Bản*) có vẻ sâu đậm hơn nên tiến trình *hiện đại hóa* chuyển biến hơi chậm chạp.

Bắt đầu từ 1945, *Hoa Kỳ* đã có những phát triển tích cực nhằm giúp đỡ *Nam Triều Tiên* hiện đại hóa, biến *Nam Triều Tiên* thành một *quốc gia-nhà nước* (nation state) với một nền kinh tế năng động.

Những tác nhân đã đóng góp tích cực vào tiến trình *hiện đại hóa Nam Triều Tiên*, đến từ Hoa Kỳ gồm có: quân đội Hoa Kỳ, chương trình hợp tác kinh tế Hoa Kỳ-Triều Tiên, chương trình tái thiết Triều Tiên của Liên Hiệp Quốc và một số tổ chức phi chính phủ mang tên: *The Presbyterian Church, The YMCA, Boy Scouts and The Ford Foundation*. Nhiều người Triều Tiên lưu vong sang *California và Hawaii (Hoa Kỳ)* cũng hội hươg và mang theo cung cách làm ăn hiện đại cho thương giới và cho chính phủ *Đại Hàn Dân Quốc*.

Thổ Nhĩ Kỳ (Turkey)

Thổ Nhĩ Kỳ vào thời *Mustapha Kemal Ataturk (1920-1930)* đã tích cực lao mình vào một chương trình *hiện đại hóa* mang tên "*Kemalism*". Hàng trăm học giả và chuyên viên *Tây Phương* đã tình nguyện sang giúp đỡ. Những người này cùng với những nhà trí thức *Thổ* đã triển khai một mẫu hình *hiện đại hóa* thành công.

Châu Mỹ La Tinh

Từ ngày thâm hời độc lập các quốc gia *Châu Mỹ La Tinh* đã không để mất thời giờ và lao ngay vào vấn đề *hiện đại hóa*. Nhiều kế hoạch cụ thể đã được thi hành ngay từ năm 1964. Mặc dầu không tuyệt đối giống nhau, nhưng nhìn chung thì kế hoạch nào cũng bao gồm một số nét chính sau đây: đường hướng phát triển, kế hoạch nhà nước, vai trò của các chuyên gia và biện pháp ổn định chính trị. Tất cả các kế hoạch *hiện đại hóa* đều thành công và mang dấu ấn của những cải cách *Tây Phương*.

Hy Lạp (Greece)

Hiện tượng hiện đại hóa tại *Hy Lạp* xuất hiện bắt đầu từ thập kỷ 1960 trên hai lãnh vực *nghệ thuật và khoa học kỹ thuật*. Trên lãnh vực *nghệ thuật*, nhất là đối với các bộ môn âm nhạc, phim ảnh, ca nhạc, người ta thấy rõ rệt dấu ấn của ảnh hưởng *Hoa Kỳ*. Trên lãnh vực văn học cũng vậy, ảnh hưởng của *Hoa Kỳ* nổi trội nhất.

Cách mạng kỹ nghệ và sự *cấp tiến hóa (radicalization)* xã hội đã đóng một vai trò quan trọng trong vấn đề phát triển. Nhìn chung tất cả các bộ môn như: hội họa, thơ văn, kiến trúc, chính trị và tôn giáo .. môn nào cũng tiến triển nhanh chóng, đồng bộ và trở nên phong phú kể từ khi Thế Chiến II chấm dứt.

Phi Châu (Africa)

Tại *Phi Châu* tiến trình hiện đại hóa phát triển chậm chạp và ảnh hưởng của nó không bao trùm mọi quốc gia trong phần đất này của thế giới. Tại một vài quốc gia, chẳng hạn như *Nigeria* vấn đề hiện đại hóa không những không làm lợi cho đất nước mà còn làm tiêu hao rất nhiều tài nguyên của quốc gia. Tài nguyên dầu hỏa hoàn toàn ở trong tay các công ty ngoại quốc trong đó hãng *SHELL* là hãng quan trọng nhất. Nhờ các công ty này mà đất nước *Nigeria* được kỹ nghệ hóa một phần rất nhỏ và lợi tức khai thác dầu mỏ thu về chỉ là 1/15 lợi tức các công ty ngoại quốc được hưởng.

Thật ra những chuyển biến tại *Phi Châu* có nhiều phần là *Tây Phương hóa* hơn là *hiện đại hóa*. Khi thực dân *Anh, Pháp* sang đô hộ vùng này, họ xóa bỏ các bộ lạc và tập trung dân bản xứ thành từng quốc gia theo kiểu *Tây Phương*. Do đó mà ảnh hưởng của *Tây Phương* có phần áp đảo. Các *khuvực kinh tế (national park)* được thành lập sau khi các bộ lạc bị giải tán. Vì có sự thay đổi này nên các nền văn hóa bộ lạc bị tiêu tan và các thế hệ cá nhân sau này hoàn toàn bị ảnh hưởng của *Tây Phương*. Sinh hoạt bộ lạc không còn nữa và thay thế vào đó là một lối sống hoàn toàn xa lạ nhập cảng từ các nước *Anh và Pháp*.

Hiện Đại Hóa và Dân Chủ

Các học giả cho rằng *dân chủ* luôn luôn đi theo *hiện đại hóa*, chỉ cách nhau bằng một thời gian hoặc dài hoặc ngắn. Các hiện tượng phát triển kinh tế, công nghiệp hóa, đô thị hóa, bình dân hóa giáo dục và thịnh vượng gia tăng, đã quện chặt với nhau và trở thành yếu tố chính yếu thúc đẩy *tiến trình dân chủ hóa* đất nước (*Seymour Martin Lipset*). Luận thuyết này bị chỉ trích nhiều vào thập kỷ 1960. Các nhà phê bình cho rằng luận thuyết đó căn cứ quá nhiều vào lịch sử *Ấu Châu* và không quan tâm gì mấy đến lịch sử của các nước thuộc *thế giới thứ ba*. Mặc dầu có sự phê bình này, sự xuất hiện gần đây của hiện tượng *dân chủ* tại *Nam Triều Tiên, Đài Loan, Nam Phi* đã củng cố lại phần nào giá trị của luận thuyết đó. Tuy nhiên, nếu phân tích lịch sử của nước *Đức* thì ta thấy là sau vụ *hiện đại hóa* vào thế kỷ 19, *dân chủ* đã không xuất hiện trong thế kỷ tiếp theo. Chính vì thế mà nhiều nhà nghiên cứu khác (*Inglehart & Welgel, 2009*) cho rằng để *dân chủ* có thể xuất

hiện, chỉ riêng yếu tố *hiện đại hóa* sẽ không đủ mà còn phải thêm cả hai yếu tố *văn hóa* và *xã hội*. Nhà nghiên cứu *Peerenborn* (2008) thì thấy rằng phải thêm cả yếu tố *pháp tri* (rule of law) thì *dân chủ* mới chóng thành hình. Đồng thời cũng không loại bỏ được yếu tố sau cùng là: *một mức độ nào đó về phát triển kinh tế*. *Philippines, Bangladesh, Thailand, Indonesia* chưa thực sự trở thành *dân chủ* vì kinh tế chưa đạt được mức độ đòi hỏi. Một số quốc gia khác đang phát triển cũng ở trong tình trạng này.

Cuộc tranh luận về mối liên hệ giữa *hiện đại hóa* và *dân chủ* vẫn chưa chấm dứt. *Hiện đại hóa* là một ý niệm dễ gây lẫn lộn với *Tây Phương hóa*. Thật ra thì *hiện đại hóa* thường đòi hỏi phải gỡ bỏ nền *văn hóa địa phương* hay quốc gia để thay thế bằng một nền văn hóa mang nặng tính *Tây Phương*.

Giờ đây một *phiên bản mới* về *hiện đại hóa* đã xuất hiện và người ta đồng thời cũng đã chuyển đề tài tranh luận sang một lãnh vực khác: lãnh vực *nhân quyền*, song song với việc lấy trường hợp của *Trung Quốc* làm đối tượng nghiên cứu. Vấn đề này sẽ được bàn tới một cách rộng rãi hơn trong bài viết tiếp theo /.

NGUYỄN CAO QUYỀN
Tháng 6 năm 2014